

Jesus-skikkelsen som liberale teologer, Georg Brandes og Vilhelm Grønbech så den¹

Af Poul Juul Foss

Hvis vi betragter påskens begivenheder som hovedsagen i NT, så er vi på afstand af de liberale teologer som flest, hvilket også gælder litteraturforskeren Georg Brandes (1842 - 1927)², Og religionshistorikeren Vilhelm Grønbech (1873 - 1948)³. Ikke at alle disse mænd var uvidende om urmenighedens stilling i den sag, men de lagde accenten et andet sted når kristendommen stod på dagsordenen. Lad os straks bemærke, at Brandes som bekendt slet ikke betragtede sig som kristen eller religiøs, og at Grønbech trods sympati for Jesus stod på afstand af traditionel kristendom.

Fælles er alle tre parter i optagetheden af personligheden Jesus. Eller bedre: billedet af Jesus. Hvad der menes med dette sidste udtryk vil jeg behandle længere fremme. Fælles er disse folk i deres skepsis over for urmenigheden, Paulus, og kirkeinstitutionen til alle tider.

Fælles er de i optagetheden af den religionshistoriske forskning, der på grund af sine nye, opsigtsvækkende, meget dristige resultater var et hit i denne periode.

Uenige er de i vurderingen af Jesus, samtidig med at de alle tre lægger afstand til gammel og ny ortodoksi. Brandes betragter Jesus som en skadelig person. For Grønbech er han en stor digter, der sprænger konventionerne. Ganske logisk var Grønbech også optaget af kættere og nogle mystikere (slet ikke alle). For de liberale var han et moralens og fromhedens højdepunkt. For teologerne var "det med Jesus" hovedsagen i deres forskning. For Brandes og Grønbech en lille sag i deres store litterære produktion. Men så engagerede var de begge, og så ansete, at deres Jesus-bøger vakte megen opmærksomhed i kirkelige kredse.

Først vil jeg give mig i lag med Grønbechs Jesus-tolkning. Hans synspunkter vil blive de centrale og samlende i denne artikel. De øvrige agerende - herunder også Brandes - tjener mest til at sætte de grønbechske tanker i relief. Angående Grønbech selv, vil jeg ikke bruge megen plads. Ligesom Brandes fremstod han som en førende kulturpersonlighed i sin tid. Nu er han næsten glemmt, nok i højere grad end Brandes. Men endnu ved hans død var hans anseelse formidabel.

Grønbech skildrede Jesus som en digter, men også som en profet og et menneske voldsomt engageret i sin omverden. Dermed lagdes der afstand til opfattelsen af ham som en verdensfjern skikkelse/religiøs egocentriker, for ikke at sige et menneske med had til denne jord og dette liv.

Jesus var tværtom denne jord og dette liv tro. Tro og liv hører sammen på det mest intime. Akkurat som han virkeliggjorde de to størrelser i sin holdning og praksis i nøjeste sammenhæng. Men hvordan skal vi forstå disse keywords tro og liv i relation til Jesus? Vores primærkilde er Grønbechs berømte bog "Jesus. Menneskesønnen" fra 1935, her anvendt efter 4.oplag, København 1944.

At leve, at være under livets lov, det er for Jesus at give og tilgive betingelsesløst (s.20 og s.89). Men at leve og give fremtvinges ikke gennem, etiske fordringer, principper eller ydre love. Mennesket lever og giver, fordi det ikke kan lade være. Livet er i os. Livet vil hvad det vil. Og når vi tillader livet at leves, så vil det spontant vende sig mod verden og medmennesker (s.25). Jesus bygger på instinktet, han er langt fra al intellektualisme. Instinktet siger os, at vi uden videre skal gøre det naturlige. Ikke selvbeherskelsen drejer det sig om (s.57).

Symptomet på livet er tro. Tro er den selvfølgelige holdning Jesus mødte hos børn og nødstedte. Nemlig at man er som man er: umiddelbar. Derfor er det at tro at være åben over for livet. Vantroen består i at vende sig fra livet og næsten, og dermed er man død. "Tro er det stærkeste der findes, den er livet selv" (s.29). Tro er at leve. At leve er at give. Troen kan ikke omsættes til formler, begreber, teologisk dogmatik. Man kan opleve troen. (Det med oplevelsen skal jeg vende tilbage til for her foreligger et tilknytningspunkt til liberalteologien. Men lad det straks være in mente: at opleve er ikke det samme som at være sentimentalt

følelse. Oplevelsen består i at leve op til en begivenhed i livet, eksistentielt været grebet af den. Livet er så rigt, mangfoldigt, at kun det selvstændigt levende menneske kan se det og se troen. Livet skal ikke skabes af os. For livet er der - simpelthen. Det kan dækkes af tykke lag. Så skal det da findes, forstås og leves ud. Livet er "sundhed". Jesus fremdrog livet, derfor er hans ord så nye og nyskabende (s.90f).

Livet kan ikke lade være med at vokse. Det bliver aldrig færdigt. Alligevel er livet fuldkomment. Og fuldkommenheden udspringer af livet selv som et naturligt krav (s.32f). Her foreligger der en markant forskel mellem Grønbech og de liberale teologer, som beskrev kristenlivet som en eksistens i vækst. Nok taler han om at være fuldkommen ("Så vær da fuldkomne, som jeres himmelske fader er fuldkommen" Matth. 5,48). Men han hånedevolutions-tanken (se hertil især hans "Religiøse strømninger i det 19. århundrede" fra 1922), altså denne fremskridtstro på at verden efterhånden ville blive bedre og bedre, efterhånden som menneskene blev bedre og bedre. En tankegang af den art forekom ham altfor rationel og skemaagtig, for sådan levedes livet nu engang ikke; det troede kun fariæserne, de fromme og moralisterne (s.68ff).

Jesus forkyndte ikke et Guds rige, hvor menneskene medvirkede i kald og stand, sådan som f. eks. kulturprotestanten Albrecht Ritschl (1822 - 1889) fremstillede sagen. Hos Grønbech virker Jesus anarkistisk og bohèmeagtig. Jesu forkyndelse bestod ikke i en lovgivning, der skulle gøre livet rigere. Vi skal netop give slip på livet idet vi opgiver alle vore selvforløsningsbestræbelser; men netop ved at vælge det uvisse som Jesus stiller os over for, redder vi livet. Men først når valget er sket begriber man Jesu ord, ikke som en livsforklaring men som en livsforståelse, hvor efterfølgelsen hører sammen med forståelsen (s.46ff). Her møder vi hvad jeg vil kalde et antiintellektualistisk træk, der er karakteristisk for den liberale teologi. Kristendommen forklarer ikke livet og troen. Men livet skal forstås og leves. Dette sagde man også i polemik imod hvad man regnede for en stiv, autoritær dogmetro, der angivelig byggede på døde begreber og ikke på levende åndsværdier. Synspunktet er et vigtigt motiv i F.C.Krarups (1851 - 1931) omfattende forfatterskab⁴. Denne holdning, denne livsforståelse som det religiøse menneske praktiserede, byggede på menneskets frie valg, understregede Grønbech. Jesus lokker ikke menneskene, men

han stiller dem over for det alvorlige valg, om de virkelig vil vove at leve livet (s.48).

Livet er et under. Det er en glæde at høre til de levende. Mirakler kan ikke hjælpe. Kun et tegn giver Jesus os: at vi skal lære af ham og efterfølge ham. Men da vi jo ved, at Grønbech afskyede moralisme og pligtlære, skal vi ikke forstå denne efterfølgelse som den udtryktes bl. a.i tidens KFUM-bevægelse⁵. Jesus ville nye mennesker. Han talte ikke som de liberale teologer om sindelagsændring eller som Oxford-gruppebevægelsen om forvandling. Livet krævede frihed. Og Grønbech havde ikke meget til overs for dem med den ømtålelige samvittighed. Jesus levede selv helt anderledes lige ud af vejen. Ja, man kunne sige, at han så materielt på tingene. En forfinet åndelighed kendte han overhovedet ikke. Livet var sin egen lov på tværs af al menneskeskabt kultur. "Kulturfejden" kunne Grønbech kalde Jesus (s.61). Den betegnelse ville de liberale aldrig have brugt om ham. Selvom man ikke må overse den kulturkritik som disse folk øvede, idet kulturen for dem ikke besad en egen-værdi⁶.

Grønbech skildrede Jesus som en mand, der levede i folket og blandt de udstødte. Grønbech undgik dog ikke studererkammersentimentaliteten, når han skildrede de normløse, som hans skildring her viser: "De lykkelige lasaroner på gaden, de lykkelige snydere i toldboden, de lykkelige tøjter, de står ikke i fare for at leve efter mål." (s.71); og salvelsesfuld taler han om Jesus, der "på de kære melodier synger (...) sin egen smerte ud" (s.136). Men en ledetråd for Jesu liv kunne man alligevel ikke etablere. Han lod sig ikke indspænde i en bestemt form som specielt de fattiges ven (vi kan tænke på forkyndelsen i kristelig-social organisationer som Kirkens Korshær, hvor man ikke altid har undgået denne ensidighed). For vi hører også, hvordan han i sin tilsyneladende inkonsekvens kunne tage ind hos en farisæer (s.105). En logisk årsagsforbindelse finder man ikke hos Jesus, men en livsbegrundelse der hænger fast sammen. Hans ord bestod ikke i læresætninger, ej heller i en frelsesteori, men i liv (s.109).

Den højt sprogbegavede og meget musikalske Grønbechs ærgerlighed var at lytte sig ind til "Sprogets musik" (titlen på en hans bøger fra 1943). Følgelig var han særdeles utilfreds med megen sproglig forståelse af Jesu tale. Hans egen videnskabelige metode bestod i en slags indre genoplevelsesproces. En metode der førte til

spændende resultater, men som også blev hårdt angrebet for subjektivisme.

Jesu sprog var for Grønbech et lidenskabens sprog, som ikke måtte skæres til flad opbyggelighed, ligesom han var skarp over for de liberale teologers negligering af myternes og legendernes værdi. Rationalist i gammeldags forstand var han vitterlig ikke.

Som de liberale teologer tilstræbte Grønbech et nyt forkyn-delsessprog. Men han lå ikke under for moderniteten. Og som han siger: "Hvad Jesus forkyn-der er en ny virkelighed, som overho-vedet ikke lader sig gengive i det hævdundne sprog." (s.88). Kun gennem troen kunne man komme til en forståelse af det nye, som han bragte. Vel brugte han gamle vendinger, et fast formuleret sprog, men hans ord udtrykte en anderledes virkelighed. Jesus skærpede ordene, så at de satte skel. Gradmålinger i fromhed og moral var ikke hans sag. Enten - Eller (s.91fl).

Var Jesus en kulturfjende, så viste han sig tilsvarende uinter-esseret i sociale og politiske problemer, hævder Grønbech (s. 108). Også heri adskiller Grønbech sig fra mange liberale teologer, der uden at tage Jesus til partipolitisk indtægt, alligevel betonedede det sociale budskab i hans evangelium (se f. eks. Adolf von Harnacks "Das Wesen des Christentums" fra 1900).

Nu har vi efterhånden sagt så meget om Grønbechs Jesus-tolkning, at vi kan begynde at tegne billedet af Jesus og sætte flere detaljer på. Det vil vise sig, at Grønbech stod de liberale teologer nær, folk som han ellers ikke havde så lidt til hans over for. Udtrykket JESU BILLEDE møder vi ofte i den liberale teologi. Udtrykket billede skal ikke forstås i æstetisk forstand så som skønmaleri eller noget i retning af et desinteresseret velbehag. Men billedet - i denne sammenhæng - har med oplevelsen at gøre. Derfor får det et subjektivt præg. Men vi må forstå at der også ligger en afstandtagen til den naive opfattelse, at man gennem en historisk analyse af de bibelske tekster skulle kunne finde frem til hvordan Jesus-skikkelsen egentlig var. Naturligvis kan der afdækkes his-toriske misforståelser i forbindelse med Jesus. Men en Jesus-biografi kan der ikke laves. Hvad de mange forsøg herpå vel tvdeligt nok demonstrerer (jvf. Albert Schweitzers berømte studier over Jesu-liv-forskningen). Når vi griber til det billedlige sprog, eller det poetiske sprog, er det fordi dets ord tolker en virkelighed der ikke kan formuleres på anden måde. Vi bruger fantasien, ikke

fantasteriet. Som i Jesu lignelser anvendes et erfaringsmateriale fra vores egen verden. Men det sættes ind i en spirituel sammenhæng. Billedsproget, analogierne, symbolerne er værktøjer for det religiøse liv. Og det er ikke mindre værdifulde værktøjer end den eksakte erkendelse. Jesus havde givet et billede af sig selv gennem sine ord og sine kærlighedsgerninger. Gennem disciplenes billede af ham, altså deres refleksion, havde vi også et billede. Men vi tolkede billedet, der overleveredes os gennem vores egen refleksion. Men at faren for at man tegnede Jesus i sin tids billede eller endog i sit eget billede, viste sig nærliggende i megen af tidens forkyndelse. Grønbech undgik heller ikke den fare. Hans egen noget kontroversielle personlighed genkender man i hans skildring af Jesus. Nok siger han, at han gerne vil have at billedet af Jesus skal tale for sig selv (s.155); alligevel tegner Grønbech et billede af ham, der minder om de liberale teologers, omend hans udgave er mere dramatisk og poetisk. Han taler meget om Jesu ironi. Om Jesu humor (s.111ff.) Og med humor forstår Grønbech naturligvis ikke komik, men en forløsende tale der befrier os for at tro, at vi bare er et led i en årsagssammenhæng. Så erfarer vi at Jesu ord viser os hans ansigt, med det uforglemmelige smil, lyst, næsten overgivent, men som også bære præg af dyb smerte. Hans blik er fast og nøgternt som kom der et lys fra dybet. Der tales om Jesus som "det varme menneske han var." (s.135). Men Jesus kunne bruge svi-dende spot (s.124). Og midt i apokalyptikernes digtning, som tillægges ham, hører vi alligevel han egen malmfulde, myndige stemme (s.144). Og han kunne føle en triumferende sejrssikkerhed (s.130). Holder vi disse udtalelser sammen med hvad vi ellers har erfaret af Grønbechs opfattelse af Jesus-skikkelsen kan vi lave en slags biografi eller præcisere: en gendigtning af hvem Jesus var.

Meget forskelligt fra Grønbechs ekspressionistiske ordmaleri af Jesus fremstår nittenhundredallets romantiserende billedkunst af Jesus som stoisk vismand som en rolig, stabil, selvbehersket karakter, der i sin tale og sine gester udtrykker sandruhed, visdom og fornuftig overvejelse.

Nu må det allerede fremførte ikke forstås på den måde, at Grønbech reducerede Jesus til en blandt mange af religiøse vismænd, sådan som vi kender denne fra yderligtgående såkaldt frisindet teologi (unitarismen). Jesus er den som stiller os over for valget, hørte vi.

Det gælder livet eller døden. Han udtaler livets dom gennem sine ord. Den der ikke er med ham er imod ham. Dommeren er han, fordi livet er i ham. Hører vi ham ikke så at vi følger ham, fælder vi dommen over os selv. Så stærkt kan Grønbech udtrykke sig. "Liv og evighed bestemmes af den stilling man indtager til ham" (s.124). En sætning der ikke må urgeres for som N. H. Søe meget rigtigt skrev: "Det er faktisk ikke forholdet til Jesus Kristus, men til livet i dets umiddelbarhed og ægthed, der er det alt afgørende" (Søe: Dansk teologi siden 1900, København 1965, s.154).

Men stærke ord kan Grønbech lade Jesus bruge om sig selv som "det største - (...) - det enestående, det verdensomvæltende, det nyskabende" (s.131). En ny tid guds rigets tid er brudt ind med ham (s.133). Jesus er den person, der har åbenbaret livets kraft, så at den slog igennem i verden. Nu var Guds rige en vigtig størrelse i den liberale teologi. Men i den satte man ikke det samme skarpe skel som hos Grønbech mellem før og nu, idet Guds rige havde sine tilknytningspunkter også der hvor Jesu ord ikke havde lydt som personlig tiltale, således i samfundsordningerne. Man kan roligt hævde, at Grønbech var mere revolutionær end de liberale. Men akkurat som dem omtolkede han opstandelsen langt fra almindelig, kirkelig tankegang. Jesu død og opstandelse lægger Grønbech personligt ikke vægt på. Lidelseshistorien tjener til opbyggelse for menigheden (s.140). Og rækkefølgen ned hans død, opstandelse, himmelfart og genkomst - hele denne rækkefølge har Jesus ikke haft i tankerne. Eksistentielt optog disse formentlige begivenheder ikke Grønbech, og han mente ikke at man skulle have en bestemt tro for at komme i himlen (s.157), hvortil er at tilføje at han ikke gjorde sig mange tanker om det hinsides. Jesu lære var en nu-værende begivenhed og ikke en teori. Og Grønbech kunne spotte tale om "en teori, eller, som det også kan hedde, en bekendelse" (s.149).

Åndsfællesskabet med de liberale udfolder han også i sin bidende kritik af urmenigheden. Det er nyttigt og belysende, at studere hans bog "Kristus", København 1941, i relation til "Jesus. Menneskesønnen", fordi polemikken i "Kristus" kan føje flere træk til Jesus-skikkelsen i den grønbechske udgave.

Polemisk er "Kristus" nemlig ætsende i sin kritik af Paulus og urmenigheden. Men bogen slutter med et kapitel "mesteren". Mesteren - det var også en titel de liberale gerne benyttede.

Nedsætter den ikke Jesus i hvert fald efter traditionel kirkelig opfattelse? Altså at Jesus er en rabbi og ikke messias. Efter at have studeret kristendommens gang i den antikke verden retter Grønbech atter blikket mod mesteren, sådan at han står der i denne referensramme endnu tydeligere, ja "i sin næsten ubegribelige storhed og enfold" (s.183). Toraen ryddede han af vejen for at opbygge sit gudsrige. Heller ikke hellenismen havde hans budskab tilknytning til. Legender voksede op omkring hans skikkelse, men hans egne billeder lyser "i deres simple, udtømmelige renhed." I Jesus er kunstens hemmelighed. I ham er en af menneskehedens største digtere, "fordi han har levet dybest og talt enfoldigt om det han havde levet"(s.183f).

Men hvad har vi da af viden om Jesus. Jo, vi har hans ord. Disse kærneord er autentiske, mener Grønbech (s.7). Altså ikke opfundne af menigheden.

Menighedens centralvidnesbyrd er budskabet om Jesu opstandelse (s.9). Javel, men faktisk er den for Grønbech i sin overleverede form en legende, ligesom der eksisterer en fødselslegende (s.105). Opstandelsen har vakt utallige legender (s.105). Legender er ikke læresætninger, nej, de er "troens børn" (s.106). Og "Myten er skøn, fordi den udsiger det liv, der aldrig lader sig spænde ind i et et begreb; den er sand, fordi den lader det Mere, det som er livets egentlige væsen folde sig ud" (s.113). Myten er ikke opdigtede løgnefortællinger. Den er så sand som kunsten og digningen er det. Vi tænker historisk. Derfor ser vi en forskel mellem beretningerne om Jesu jordiske virksomhed på den ene side, og fortællingerne om opstandelsen (s.114). Jesu samtids mennesker befandt sig i en form for virkelighed anderledes end den, der er vores (s.116). Vi skal genopleve hvad menigheden oplevede og ikke bygge på mirakeltro der er åndløs (s.115). Kristendommen er den eneste åndelige religion på jorden. Men det er højst besynderligt og urovækkende, "at kristendommens grundlag ikke må være oplevelsen, netop det de gamle kaldte åndens vidnesbyrd, men noget man kalder et historisk faktum, nemlig en rapport om et gravsted der er fundet opbrudt" (s.116). Jvf. det allerede sagte om påskebegivenhederne s. 1.

Tro, denne fornuftige, dybe realitetssans kan ikke låses fast, for tro er af så mangen en slags, noget som hvert menneske oplever næsten forskelligt. Jesus troede på mennesker. Mennesket var for

ham den tvingende virkelighed ikke moralen og fromheden. For Gud er livets gud, menneskenes gud, og ikke reglernes gud (s. 120f). Tro er at forholde sig til Jesus, ved vi. Og det afgørende ved opstandelsen er Jesus. "Forståelse og tro afhænger ikke af hvad jeg mener om kendsgerningen, men hvad Jesus betyder for mig". Ud fra denne personlige forståelse vil ethvert menneske være i stand til at danne sin egen legende. De gamle legender er døde af ælde som den gamle virkelighed er hedengangen; det har navnlig kætterne været gode til at se og derefter skabe nye syner (s.122f). Og hvad kan vi så udlede heraf? Vi har allerede sat nogle af Grønbechs tanker ind i en liberal kontekst. Vi vil nu gå videre og som annonceret se på oplevelsen som kategori. Men hvorledes kan vi overhovedet opleve fortidige begivenheder?

For Grønbech var Jesus en skikkelse i historien. Jesus var ikke et sagn, hvor værdifulde end Grønbech fandt sagnene som livs-oplysning. Derfor understregede han så stærkt hans enestående karakter, så meget at man næsten kan tale om Jesus som åbenbaring. Dog må vi ikke tænke i metafysiske termer. Og Gud forsvinder helt i Jesus - for at sige det kort. Jesus var i historien som et menneske af land og blod. Han var ikke et sagn, nej. Men han var heller ikke et princip eller en ide. De samme mente de liberale teologer, selvom man jo kan finde deres Jesus-billede noget blodfattigt sammenlignet med det grønbechske. Hvorfor er det med historien nu så vigtigt? Grønbechs synspunkt kan tolkes derhen, at kun der møder vi livet i dets mangfoldighed og at der ikke er noget mærkeligt i, at et enestående menneske optræder i historien.

Hos de liberale - og nu vil jeg beskæftige mig lidt udførligere med dem - betød historien og dermed Jesus det afgørende i kristendommen. Jesus-skikkelsen var en historisk kendsgerning. En faktisk oplevelse. Sådan en personlig begivenhed er den historiske Jesus. Billedet af ham præger os fuldt og helt. Det billede viser os Guds forsyn og vejledning og det er vores trøst i vores nød. Der er ikke tale om et objektivt overleveret billede. Heller ikke det billede som den historiske forskning kan levere os. Den historiske forskning kan i sin sandhedssøgen gøre Jesus-skikkelsen mere tydelig for det moderne menneske. Men forskningen kan aldrig bringe mennesker til tro. Trosbegivenheden sker først når Jesus-billedet overvælder os i sin moralske og religiøse kraft, så at vi vedgår glad og gerne, at

i denne mand møder vi Gud. Jesu personlige liv drejer det sig om. Hans indre liv med Gud meddeles til os. Vi overbevises ikke af beretninger om undere og mirakler an sich. Vi kommer til tro, når vi i vores liv mærker Guds omsorg og kærlighed.

Det afgørende ved opstandelsen er ikke om Jesu lig blev i graven eller ikke, men om hans personlige liv fortsættes blandt mennesker - sådan kan man karakterisere megen liberal teologi; parallelen til Grønbech er tydelig. Vi overvældes af Jesus. Det betyder ikke, at vi bevidstløst bøjer os for en ydre autoritet. Vores vilje og følelse sættes ikke ud af kraft. Vi fælder en såkaldt værdidom når billedet af ham males os for øje. Værdidommen er vores eksistentielle valg her og nu. Hvilke præmisser ligger til grund for at vi kan fælde den dom? Kort må man sige, at de ligger i det subjektive og psykologiske. Den liberale teologi var præget af humanismen og dennes forståelse af mennesket. Hertil kom for de liberale den religiøse dimension. Nemlig menneskets gudbilledlighed. Det vil sige, at i mødet med Jesus står vi ikke over en os total fremmed skikkelse. En overjordisk gudeskikkelse. Hvad der tales om er en viljesmæssig og åndelig konneks mellem det guddommelige og det menneskelige. Hos Jesus og hos os. Lad være at vi overhovedet ikke kan måle os med ham. Han er alligevel af vores slægt. Han er højdepunktet i menneskeslægten. Det bedste, det fremmeste, det mest moralske i os appellerer han til. Ikke som en religionslærer, som det hed i rationalismens dage, men netop gennem sit billede. At dette billede kan tolkes forskelligt er ikke spor mærkeligt. For perceptionen af det religiøse er ikke uafhængig af modtageren. Der er tale om en personalinspiration. Vi ender dog ikke i vild individualisme. For så klart er billedet af Jesus, at ikke hvad som helst kan give sig ud for at være kristendom. Oplevelsen er det væsentlige. Men den er ikke uden struktur. Akkurat som den historiske Jesus havde sin karakter. Overbevises vi af denne historiske figur har vi troens grund, men indholdet i troen er den gudsbevisethed, der skænkes os gennem ham, den enestående. - Dette afsnit bygger især på studier af Wilhelm Herrmanns (1846 - 1922) og F.C.Krarpus teologi.

Men grundvolden begyndte at vakle. Den såkaldt religionshistoriske skole satte markante spørgsmålstejn ved, hvor enestående denne Jesus egentlig var. Og da mange liberale vitterlig var meget optaget af videnskabernes sandhedssøgen blev de usikre over for

formentlig nye landvindinger.⁶ Jesus blev gjort til en religiøs skikkelse blandt andre. En mytisk figur. Ja man kunne beskrive kristendommen næsten uden at nævne Jesus. For hvad var kristendommen andet end en mixture af orientalske religioner, frugtbarhedskultur, apokalyptik osv. Især kastede man sig over eskatologien som et bevis på, hvorledes Jesus og urmenigheden havde fejltolket udviklingen. Verdensafslutningen var jo ikke kommet. Herrens genkomst udeblev. Hvis kristendommen skulle leve videre måtte der altså en nytolkning til. Men hvori den skulle bestå var man ret sparsom med at oplyse, og Jesus-skikkelsen blev der som sagt ikke taget meget notits af.

Se her var noget, som nogle kunne bruge. Nemlig til at påvise kristendommens absurditet. Og jeg tænker selvfølgelig på Georg Brandes berygtede bog: *Sagnet om Jesus*, København 1925, der jo allerede i titlen indeholder en programerklæring. Et statement der udmærket svarer til en ofte citeret udtalelse af ham fra 1871: "Hvad man ikke gerne vedkender sig højt, det vedkender jeg mig her: det mest levende had til kristendommen; af mit ganske hjerte skal jeg altid istemme Voltaires "Ecrasons l'infame". Og navnlig i vore dage var kristendommen "en yderst skadelig magt" skrev han til en datter, der til hans harme ville lade sig konfirmere⁸.

Men lad os se på "*Sagnet om Jesus*". (Jeg benytter en udgave fra 1989). Jesus har aldrig levet, hævdede Brandes. Det var han nu ikke den første, der hævdede. Allerede i 1851 havde teologen Bruno Bauer fremlagt den tanke. Og siden fulgte andre ham i samme fodspor. Kendtest i tidens sammenhæng var filosofen Arthur Drews, der skrev "*Die Christusmythe*" 1909 - 1911. Men selvom Jesus altså var en opfundet figur, så havde han ikke desto mindre haft en vældig indflydelse på europæeres og amerikaneres livsholdning noterede Brandes sig, og som hans bog slutter: "Det anfægter ikke guddommelige væsener, at de har deres sande liv, deres eneste liv (min kursiv), i menneskenes sind."

Selvom Brandes er et barn af oplysningstiden prøver han ikke som de gamle rationalister at interpretare Jesu mirakler på fornuftig vis (Jesus gik ikke på vandet, men ved vandet), da mirakler kun beskæftiger folk, "der vil afsløre taskenspillere, åndeforevisere eller helbredere ved en suggestion, der skal udgives for trolddom." (s.18). Altså ikke undere og mirakler har interessen. Men det spørgsmål: hvorledes opstår en myte, en legende, et sagn.

Brandes var umådelig belæst og GT var ham fortroligt, ligesom hans kendskab til jødisk litteratur iøvrigt ikke var ringe. Men han har også suget viden fra religionshistorikerne. Så derfor finder han indflydelse i NT fra babylonisk religion. Fra Anatolien. Fra Syrien. Ægypten. Endda fra buddismen. Men selvom dette religionskonglomerat var med at til at udforme sagnskikkelsen Jesus, så fungerer den jødiske baggrund dog som det vigtigste led i processen. Hvad der skaber kristendommen, og hvad man klart ser i Apokalypsen, er, at GTs messiasskikkelse, den lidende tjener hos Deutero-Jesaja, salmernes forfulgte retfærdige mand, vismanden fra Jesus Sirach, altså smeltes sammen til en Jahve-Messias der forvandles til en gud, der dør, opstår, vil komme og dømme verden (s.53).

Med bidende spot behandler Brandes det billede, der tegnes af Jesus i NT. Et ganske uhistorisk billede, mener han at finde. Han gør en del ud af at der ikke findes samtidige, pålidelige kilder om Jesu eksistens. Man ved ikke engang hvordan Jesus så ud. Den person der tales om er hurtigt blevet glemt og en sagnfigur konstrueret. Iøvrigt uden større begavelse fra forfatternes side. NT er fuld af modsigelser, dårligt sprog, ukorrekte oplysninger. (Her er Brandes en pedant uden lige). Man har tillagt Jesus en høj etik. Men humaniteten eksisterede både i Israel, hos grækerne og romerne, længe før Jesus skulle have virket. Iøvrigt er grækernes etik højere end Jesu morallære, idet løntanken ikke findes hos dem⁹. Det er et helt forvirret billede synoptikerne leverer af Jesus. Og Johannesevangeliet er selvfølgelig et symbolsk værk. Paulus har slet ikke kendt Jesus, selvom Paulus, der beskrives som en ualmindelig led person, er den egentlige skaber af kristendommen. Men hvordan er Jesus: Jo, han kan være en lystig fætter, der deltager i gilder. Han kan også være fanatisk dømmende. Han kan være så mild mod prostituerede kvindfolk. Til andre tider kan han have en kras seksualmoral, f. eks. når det gælder skilsmisse. Sommetider forkynnder han den mest rigoristiske jødedom. Andre steder optræder han som en lidenskabelig, men særdeles smålig revolutionær og reformator. Farisæerne er han urimelig imod. Sin familie behandler han dårligt. Sine landsmænd er han illoyal over for. Jesus har aldrig arbejdet, "men ernæret sig af begejstrede kvinders gaver" (s.90). Alligevel har man skildret ham som en ung, frisk håndværker fra Nazareth, ganske vist en landsby, der ikke eksisterede på Jesu tid. Hvad der fortælles om hans lignelser er blot

beskrivelser af en kvaksalvers numre. Hans lignelser er rigtig slet komponerede, det gælder f. eks. Johannesevangeliet 10,1 - 6. Eller en lignelse kan være på tværs af almindelig hæderlighed som historien om de betroede talenter i Lukas 19. Og hans visdomsord kan man finde alle mulige andre steder i jødisk litteratur, ofte bare bedre. Lidt ros har Brandes dog til NT - forbavsende nok. Trods al primitiv og forskruet teologi indeholder synopsen nogle smukke fortællinger, der har været til inspiration for kunstnere af alle slags. Og i det fjerde evangelium fremstilles Jesus som et guddommeligt ideal på godhed for det europæiske menneske.

Hvad ville Brandes med denne bog? Et agitationsskrift mod kristendommen er den. Forrygende godt skrevet af denne super-stilist. Men så indædt arrig er han, at han på forhånd har dømt modparten til evig glemsel - og med sin holdning dømte han sit skrift til megen glemsel. Hvor megen længdevirkning hans pamflet har haft tør jeg ikke udtale mig om. Men mange af dens postulater får vi som præster tit stukket i hovedet. Ikke at Brandes var original i sine synspunkter sagligt set. Det ejendommelige er, at han udelukkende fokuserer på det negative, og benytter forskningsresultater, og det nok så usikre, fra religionshistorien og ekstrem liberal teologi. I modsætning til de liberale teologer og Grønbech viste Brandes ingen agtelse for Jesus-figuren. Ganske vist troede han som Grønbech og de frisindede teologer på det vælgende, humane menneske; men selv fravalgte han Jesus-skikkelsen på forhånd - ikke bare eksistentielt, men heller ikke historisk-kritisk lod han denne fortidsfigur vederfares retfærdighed. For en fagteolog anno 1998 er hans lille skrift let at nedskyde. Men bogens Jesus-billede påkalder sig alligevel stadig interesse, selvom det kun er en ondsindet karikatur. Tænk at dette sagnfoster har kunnet provokere en fremtrædende kulturperson af europæisk format så meget 1900 år efter at sagnet blev dannet. Brandes beskæftigede sig med Jesus for at vise kristendommens umulighed og farlighed. Grønbech var faktisk en fjende af den kristendom, som efter hans mening havde forvansket mesterens livslære. De liberale teologer ville gøre Jesus-billedet eksistentielt nærværende for en ny slægt, der var præget af positivismen med dens krav om verifikation og redelighed. Kristendommens sandhed ville F.C.Krøyer, Adolf von Harnack og Wilhelm Herrmann og deres meningsfæller godtgøre ved at pege på Jesus som en historisk skikkelse, der virkede smukt,

religiøst og moralsk på nutidsmenneskers sind. På mange måder kan man sige, at de liberale teologer lige fra David Friedrich Strauss (1808 - 1874) til Wilhelm Wrede (1859 - 1906), Johannes Weiss (1863 - 1914) og Wilhelm Bousset (1865 - 1920) havde gjort det kritiske forarbejde for Brandes og Grønbech, mens de kirkeligt orienterede liberale teologer brugte forskningsresultaterne til et andet afsæt i deres syn på Jesus end vores to behandlede hovedfigurer. De liberale teologer følte, at de kom Jesus tættere på livet end "kirkelæren" formåede. Brandes var næsten helt destruktiv. Grønbech kunne virke som en liberal teolog men var alligevel for sær og egen til at sættes i bås¹⁰. Nu er de begge fortid, men de indtager ikke desto mindre en plads i dansk kirkehistorie på grund af den furor, som de vakte og for Grønbechs vedkommende: en vis tilslutning blandt teologer, præster og lægfolk.

Noter

1. Foredrag holdt på Præstehøjskolen i Løgumkloster den 28. maj 1998.
2. Ang. Brandes henvises til Jørgen Knudsen: Georg Brandes. Frigørelsens vej 1842-77, København 1985, og samme: Georg Brandes. Symbolet og manden 1883-95. 1 og 2. København 1994.
3. Hovedværket om Grønbech er Ejvind Riisgaard: Vilh. Grønbechs Kulturopgør. 1 og 2. København 1974. De to bind er en bred gennemgang af forfatterskabet og af personen Grønbech, betragtet af en ikke ganske ukritisk beundrer.
4. Til F. C. Krarups teologi se Poul Juul Foss: Et nyt forkyndelsessprog. En studie i F. C. Krarups praktiske teologi. Kirkehistoriske Samlinger, København, 1993, s. 107- 138.
5. Se f. eks. Olfert Ricards noksom bekendte forfatterskab.
6. Hertil Poul Juul Foss. Kulturprotestantismens sidste år. Dansk Teologisk Tidsskrift 1990, s. 54 - 73.
7. Her efter Jørgen Knudsen: Georg Brandes. Frigørelsens vej, s. 194
8. Jørgen Knudsen: Georg Brandes. Symbolet og manden. 2, s. 481.
9. I den sag står Brandes på linje med filosofen Harald Høffding (1841 - 1931). jvf. sidstnævntes "Religionsfilosofi", København 1901. Men unægtelig stiller Høffding sig velvilligere over for Jesus-skikkelsen end professorkollegaen formåede det. Hertil min: Religion og kultur hos Harald Høffding. Kirkehistoriske Samlinger 1996, s. 149 - 169.
10. "Ti han var jo theolog, og det kunde da kun være den liberale, han måtte tilhøre." F. C. Krarup i "Breve fra F. C. Krarup til Lyder Brun". København 1960, s.127.

Summary

Georg Brandes (1842-1927) and Vilhelm Grønbech (1873-1948) are among the leading personalities of Danish Humanism. Both of them were engaged with Christianity. Brandes as an atheist. Grønbech as a sceptic. This article examines their work in a liberal theologican context. It is shown that there was a sort of consensus between the two as regards the historical aspects, but that their ways parted when it came the core of the matter: the Jesus figure.